

Хмелівська С.І.

викладач іноземної мови

ВКНЗ «Коростишівський педагогічний коледж імені Івана Франка»

ГУМАНІСТИЧНІ ЦІННОСТІ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ К. УШИНСЬКОГО

У статті розкриті аксіологічні засади педагогічної спадщини К. Ушинського. Розглянуто його освітню діяльність у контексті обґрунтування перспектив розвитку вітчизняної освіти з орієнтацією на гуманістичні цінності на засадах українських національних традицій.

Ключові слова: *цінності, гуманістичні цінності, педагогічна аксіологія.*

Актуальність проблеми. Педагогічна спадщина Костянтина Дмитровича Ушинського досліджена вже багатьма вченими, здається, що нічого «таємничого» у ній вже немає. Але це лише на перший погляд. Історія розвитку вітчизняної педагогіки показує, що повнота сприйняття ідей видатного педагога на різних етапах розвитку освіти безпосередньо залежала від рівня сприйняття у суспільстві поняття «духовності». Зниження його розуміння привело до недооцінки виховних можливостей навчально-методичної системи К.Ушинського, що, у свою чергу, сприяло неповноцінному її використанню. Досі залишається поза увагою дослідників аксіологічний зміст педагогіки вченого, і відповідно до цього, її гуманістичні цінності та визначальні засади.

Аналіз наукових досліджень. Складність окресленої педагогічної проблеми полягає у тому, що протягом тривалого часу гуманістичні ціннісні аспекти освітнього процесу привертали увагу виключно філософів та релігієзнавців (С. Головащенко, І. Дзюба, А. Друзенко, В. Зеньковський, І. Єленський, М. Каган, А. Колодний, Л. Филипович, П. Яроцький). І лише з проголошенням незалежності України, реформуванням системи освіти

виникла нагальна потреба у формуванні її нової аксіологічної парадигми на засадах сталої, перевіреної власною історією національно-патріотичної системи цінностей (О. Вишневський, М. Закович, Л. Кириченко, Н. Коляда, Г. Котломанітова, С. Мукомел, Н. Сейко, О. Самойленко та ін.).

Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень у галузі педагогічної аксіології, тема гуманістичних цінностей у вітчизняній педагогічній думці розроблена недостатньо повно і все ще залишається у полі зору сучасних дослідників.

У зв'язку із цим, **метою даної статті** є дослідження аксіологічних засад педагогічних поглядів Костянтина Дмитровича Ушинського. Відповідно до цього, завдання дослідження полягають у формулюванні комплексу гуманістичних цінностей, які складають зміст аксіологічної концепції педагога.

Виклад основного матеріалу. Радянська педагогіка, що сформувалася на основі гуманістичних цінностей і ототожнювала зміст освіти змісту виховання, широко використовувала виховні можливості навчально-методичної системи К. Ушинського, але здійснювала це вибірково, змістивши духовні акценти, зробивши упор на морально-етичну складову і активно перейнявши все, пов'язане з етнопедогогікою.

У пострадянський період зміни системи цінностей і освітніх пріоритетів, переваги інтелектуальних основ формування особистості, педагогічна спадщина К. Ушинського використовувалася лише як наукового розроблений хрестоматійний зразок.

Але, ігнорування гуманістичних основ педагогічної системи видатного педагога, на нашу думку, лише применшує її значення та робить біднішим методичне наповнення. Сьогодні можна відкрито говорити про те, що Костянтином Ушинським ретельно розроблялися основи педагогіки антропоцентризму. Зокрема, у таких роботах як «Про етичний елемент у вихованні» (1860), «Про народність в суспільному вихованні» (1857),

«Недільні школи» (1861), «Необхідно зробити російські школи росіянами» (1867), «Про користь педагогічної літератури» (1857), а також у підручнику «Рідне слово» (1864) відображені проблеми духовного і етичного виховання дітей, заснованого на гуманістичних традиціях.

Першим положенням, яке заснував К. Ушинський, була теза про природовідповідність навчання та виховання до потреб та нахилів учнів. Тобто людина у працях Ушинського розглядається як власне людина (людина в антропологічному сенсі, стані); як людина, що належить певному народові; як людина, що несе в собі образ Божий. Разом з тим мета виховання людини мислиться в Ушинського і як розвиток власне людини, і як розвиток людини – представника певного народу, до якого вона належить; і як розвиток за зразком образу Божого [3].

Наукову працю педагога „Людина як предмет виховання, або нарис педагогічної антропології” по праву можна назвати джерелом християнської думки К. Ушинського. Описуючи сфери духовного життя людини, пов’язані із розумом, серцем та волею, педагог виражає уявлення про людину як про творіння Боже, наділене вільною волею і здатністю мислити. У цьому фундаментальному трактаті, що ґрунтується на глибокому знанні християнської антропології, знайшли відображення основні положення християнської педагогіки: перевага духовних цінностей над матеріальними, боротьба з пристрастями шляхом посилення уваги до своїх помислів, зміцнення вольової рішучості, визнання праці єдиною метою і єдиним можливим щастям людського життя тощо.

Виховання – дух школи, її напрям, її мета має відповідати, згідно з ідеалами К. Ушинського, ідеалам українського народу: його історії, рівню розвитку, характеру, релігії. В одній зі своїх перших педагогічних робіт він приходиться до висновку: „Є лише один ідеал досконалості, перед яким схиляються всі народи – це ідеал, представлений нам християнством. Усе, чим людина саме як людина може і повинна бути, виражено цілком у божественному вченні, і вихованню залишається лише перш за все і в

основу всього вкоренить вічні істини християнства. Воно дає життя і вказує вищу мету всякому вихованню, воно ж і повинно слугувати для виховання кожного християнського народу джерелом усякого світла й усякої істини. Це негасимий світоч, що палає вічно, як вогняний стовп у пустелі, попереду людини і народів, за ним має йти розвиток будь-якого народу і будь-яке справжнє виховання, що формується разом з народом” [3, с. 394]. Цей вислів К. Ушинського підкреслює тісний зв’язок між вихованням та гуманістичними цінностями, саме вони є основою, на думку вченого, виховання будь-якого народу за будь-яких часів.

Виховання на засадах гуманістичних цінностей, на думку Ушинського, має розвивати в дитини людяність, гуманність, почуття національної і власної гідності у поєднанні зі скромністю, чесність і правдивість, патріотизм, працьовитість, дисциплінованість. Завдання і зміст людиноорієнтованого виховання він визначив на основі вселюдських, народних і національних культурних цінностей, виходячи з вимог народних чеснот і норм християнської моралі, дбаючи, щоб воно розвивало в дитині твердий характер і волю, стійкість, почуття громадянського обов’язку. Важливим педагог вважає усунення в національному характері рис негативних і вироблення позитивних. Основа ціннісноорієнтованого виховання – протиставлення: Бога – дияволу, добра – злу, світла – темряві, правди – брехні, милосердя – жорстокості, розуму – невігластву, честі – ганьбі, працьовитості – неробству, краси – потворності. Формування християнських цінностей він вважав невід’ємним компонентом духовно-морального виховання молоді.

Звідси стає зрозумілим, що освіта, на думку К. Ушинського, не повинна бути „штучним обробленням особистих Я” у процесі здобуття ними знань, умінь і навичок. Вона „...має повторювати природний хід пізнання: починатися з любові, тобто щирого, властивого дитині інтересу до дійсності, з вільних досвідів і споглядань, з вивчення реальності уявою й серцем; продовжуватися аналізом досвіду, який призводить до

усвідомлення незнання, до віри в Бога й необхідності сумирності щодо авторитету науки і вчителя; закінчуватися побудовою цілого кола думок за законами логіки, уяви – за законами краси й гармонії, почуттів – за законами добра, вчинків – за законами справедливості” [1, с. 93].

Теорія К. Ушинського щодо виховання і підготовки вчителя ґрунтується на християнстві. К. Ушинський був переконаний, що „...вплив особистості вихователя на молоду душу складає ту виховну силу, якої не можна замінити ні підручниками, ні моральними сентенціями, ні системою покарань і схвалень” [6, с. 390]. У своєму проекті вчительської семінарії він формулює необхідну умову її існування – обов’язковий православний характер виховання майбутніх вчителів. Ушинський вважає, що вчитель повинен перш за все зрозуміти Священне Писання, полюбити слово Боже, детально ознайомитися із значенням священнодіяння таїнств, обрядів, а також із церковнослов’янською мовою. Згідно з поглядами видатного педагога, у заснуванні шкіл мають взяти участь представники світської освіти і духовництва, тому що саме Церква зберігає в чистоті догмати віри.

Ідеї, сформульовані К. Ушинським у педагогічних творах, статтях, листуванні з однодумцями, щоденниках, втілилися у навчальних книгах для дітей „Рідне слово” і „Дитячий світ” [5]. Оскільки людина – істота мисляча, наділена даром слова, яке „корениться в душі дитини”, формування духовного сприйняття світу здійснюється через слово, через засвоєння зразків художньої літератури, широко представлених у навчальних книгах, що підібрані відповідно до вікових особливостей дітей і вимог дидактики.

На сторінках книг світ, відображений очима дитини, представлений ніби колами, що поступово розширюються, сприяючи поступальному зростанню особистості. З перших сторінок „Азбуки” К. Ушинський вибудовує в свідомості дітей духовну ієрархію цінностей. Візуальний ряд зразків для малювання по клітинах і тексти, розташовані в духовно значимій градації: спочатку дитина сприймає те, що знаходиться поряд з нею – речі, іграшки, життєві дрібниці, предмети побуту, знайомиться зі

світом тварин, рослин, потім увага зосереджується на людині, яка очолює наочний світ і світ природи. Важливий блок – іменування людей християнськими іменами – дозволяє усвідомити людей дітьми Божими, а зображення Христа, що здійняв осяйну руку, і фраза „Мир вам! ” сприймаються як благословення всьому людському роду. Але кінцівка „Люди живуть у мирі, та не у мирі” вказує на один із людських пороків і, через логіку всього попереднього змісту, наставляє на шлях виправлення і вдосконалення.

Підтвердженням цього є його оповідання та казки для дітей – кожне із них містить свою цінність, яка, на думку автора, має стати джерелом мотивації діяльності дитини (табл. 1)

Таблиця 1

Християнська ціннісна складова оповідань та казок для дітей К. Ушинського [складено за: 3]

Назва твору	Ціннісне наповнення
„Діти у році”	любов до навчання, відповідальність, працьовитість, цінування часу
„Дідусь”	любов до батьків, повага до старших, турбота
„Собаки, які граються”	доброта, праведність вчинків, чесна поведінка, поміркованість, розсудливість
„Паук”	доброчесність, віра у перемогу добра
„Гуси”	самостійність, турбота та піклування
„Вчений ведмідь”	любов до природи, співчуття, піклування
„Цікавість”	засудження надмірної цікавості
„Ранкові промені”	засудження лінощів
„Як сорочка у полі виросла”	працьовитість, наполегливість, відповідальність, повага до праці інших людей
„Суперечка	любов до тварин, корисність

К. Ушинський „закликає” плекати у собі ту чи іншу християнську цінність і засуджує такі негативні риси характеру людини як лінощі, заздрість надмірна цікавість, що також сприяє формуванню ціннісної орієнтації особистості на ідеали любові, добра, гуманності і т.п.

На думку вченого, лише створення духовної атмосфери є умовою „олюднення” душі. Дитину необхідно вводити у світ людських цінностей, пропонувати цілі (завдання, працю), які наповнювали б „порожнечу душі”, що постійно розширюється, збагачували її сенсами і переживаннями. І все має здійснюватися засобами мови. У контексті роздумів про К. Ушинського науковець Н. Ліфінцева виділяє досліди як спосіб опанування і користування словом [2]. К. Ушинський підкреслює, що людина має „дар слова”, у якому втілений історичний досвід розвитку всього народу, його культури. Слово є духовним внутрішнім знаряддям і головним засобом людського розвитку. У слові людська душа знаходить сферу для свого життя, в слові вона отримує можливість вивчати закони своєї власної діяльності. У слові виражаються результати душевного життя, якнайтонші відтінки думок, відчуттів, бажань. І в той же час слово є середовищем, в якому розкривається душа. Залежно від того, як вихователь використає цей дар і зуміє допомогти дитині правильно ним розпорядитися, визначатиметься напрям розвитку її душі.

Іншим духовним досвідом, який отримує людина в ранньому дитинстві, є досвід її ставлення до іншої людини, взаємин з іншими людьми. „Дійсне” ставлення передбачає визнання рівності своєї особистості з особистістю іншого. Формування такого ставлення К. Ушинський пов’язує зі здатністю самосвідомості. Саме самосвідомість, ядром якої виступає „Я” людини, стає основою розвитку почуття доброти, справедливості, свободи волі. Отже, вільна, розумна, наповнена змістом діяльність, що постійно розвивається дар слова і значимий інший – ось ті „кити”, на яких, згідно з

К. Ушинським, формується душа, „олюднюється” і одухотворяється, сповнюється любов'ю.

Висновки. На основі аналізу педагогічної спадщини Костянтина Ушинського окреслено основні шляхи формування гуманістичних цінностей в учнівської молоді: а) виховання морально-емоційної культури співробітництва усіх учасників освітнього процесу; б) формування в учнів емоційно-ціннісного досвіду розуміння унікальності людини; в) створення сприятливих умов для забезпечення виховання гуманної особистості: щирої, людяної, доброзичливої, милосердної, із розвинутим почуттям власної гідності й поваги до іншої людини.

Основою формування окреслених гуманістичних цінностей є самосвідомість особистості, вирішальними компонентами якої виступають серце та душа вихованця, які розвиваються у контексті засвоєння способів взаємин зі світом, нацією, за допомогою чого людина осягає значення й сенс національно-культурного середовища своєї спільноти.

Перспективи подальших досліджень. До перспектив досліджуваної проблеми відносимо: висвітлення методологічних і загальнотеоретичних засад використання педагогічного досвіду К. Ушинського формування гуманістичних цінностей при створенні державних програм з духовно-етичного виховання молоді та у виховній діяльності сучасних загальноосвітніх закладів України за умов Болонського інтеграційного процесу.

Джерела:

1. Кузьміна С. Л. Філософсько-педагогічна концепція П. Д. Юркевича / С. Л. Кузьміна ; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. — К. : Парапан, 2002. — 162 с.

2. Лифинцева Н. И. Феномен души в педагогической антропологии К. Д. Ушинского [Електронний ресурс] / Н. И. Лифинцева. - Електрон. дані. - Режим доступу: <http://www.eduhmao.ru/info/1/3812/24354/>.

3. Самойленко О. А. Проблема християнських гуманістичних цінностей у вітчизняній педагогічній думці (др. пол. XIX ст.- поч.XX ст.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : [спец.] 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Самойленко Оксана Анатоліївна ; Житомирський державний ун- т імені Івана Франка. – Житомир, 2012. – 20 с.

4. Ушинский К. Д. О народности в общественном воспитании / К. Д. Ушинский // История педагогики : воспитание и образование в России : (X-начало XX в.) : [учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений] / Д. И. Латышина. - М., 1998. – С. 394. - (Серия «Высшее образование»).

5. Ушинский К. Д. Родное слово / К. Д. Ушинский // История педагогики : воспитание и образование в России : (X - начало XX в.) : [учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений] / Д. И. Латышина. - М., 1998. – С. 397. - (Серия «Высшее образование»).

6. Ушинский К. Д. Собрание сочинений. В 11 т. Т. 2. Педагогические статьи, 1857-1861 гг. / К. Д. Ушинский ; редкол.: А. И. Еголин (гл. ред.) [и др.] ; АПН РСФСР, Ин-т теории и истории педагогики. - М. ; Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 500 с.

В статье раскрыты аксиологические основы педагогического наследия К. Ушинского. Рассмотрена его образовательная деятельность в контексте обоснования перспектив развития отечественного образования с ориентацией на гуманистические ценности на основе украинских национальных традиций.

Ключевые слова: *ценности, гуманистические ценности, педагогическая аксиология.*

In the article axiological foundations of educational heritage K. Ushynsky. Consider its educational activities in the context of justification

prospects of national education with a focus on humanistic values on the basis of Ukrainian national traditions.

Keywords: *values, humanistic values, pedagogical axiology.*